

INNSPEL TIL ARBEIDET MED KULTURMINNEMELDINGA

FRÅ: Kommuneantikvaren i Steinkjer kommune.

Det bør opprettast eit nasjonalt senter for gjenreisingsarkitektur, som kan vere det sentrale kunnskapsnavet for samtlege gjenreisingsbyar. Det er eit nasjonalt ansvar å ta vare på gjenreisingsbyane. Eit nasjonalt senter for gjenreisingsbyane vil komplementere og supplere det eksisterande Gjenreisingsmuseet i Hammerfest. Staten bør ta sin del av ansvaret gjennom å bidra til drift av eit senter.

Våren 1940 vart til saman 23 norske byar og tettstadar øydelagde av bombing og andre krigshandlingar. I 1944 vart samtlege byar og tettstadar i Finnmark og Nord-Troms sette i brann. Gjenreisinga av alle desse områda utgjer eit eineståande kapittel i norsk byplan- og arkitekturhistorie.

I samtlege gjenreisingsbyar finn vi område som det knyter seg nasjonale kulturminne- og kulturmiljøinteresser til. Dei er registrerte i Riksantikvarens NB!-register («Nasjonale kulturminneinteresser i By»). Det er i år (2010) 70 år sia bombene fall og gjenreisinga tok til. Bygningsmassen er altså mellom og 70 og 50 år gammal – det er ei veksande utfordring å ta vare på bygningane. Det er difor avgjerande viktig å ta vare på den kunnskap som finst og gjennom forskning bringe fram ny kunnskap. Kompetanse, dokumentasjon og kjeldemateriale finst spreidd på ulike plassar og i ulike former, i sentrale arkiv og museum så vel som i lokale kommunale byggesaksarkiv. Verdfulle bymiljø og bygningar finst i samtlege gjenreisingsbyar: Elverum og Voss i Sør-Norge, Åndalsnes, Molde, Kristiansund, Steinkjer og Namsos i Midt-Norge, Bodø og Narvik i Nordland – og i samtlege byar i Finnmark. Omfanget av krigsskadar varierar sterkt. Byane var av ulik storleik i 1940. Kristiansund med 17000 innbyggjarar og Narvik med 11500 var dei største, Elverum, Voss og Steinkjer (med ca 3000 innbyggjarar) var mellom dei minste byane. I tillegg kjem ei rekke mindre tettstadar, som Ulvik, Verdalsøra, Hemnesberget, Fauske m.fl. Graden av utsletting varierte også, med Steinkjer som den prosentvis mest øydelagde – 82%. Gjenreisingsarkitekturen pregar difor byane ulikt. Byane og tettstadane har ulike føresetnader og ressursar for å skaffe nødvendig kjeldemateriale til gransking av eige gjenreisingsmiljø. Det vil difor vere naudsynt å ha ein stad å vende seg til for å få hjelp og rettleiing, både til å forske i si eiga lokalhistorie om den aktuelle perioden, og i tekniske og praktiske spørsmål omkring forvaltninga av gjenreisingsbyane i dag.

Senteret si hovudoppgåve skal vere å registrere og dokumentere fakta omkring samtlege gjenreisingsbyar og -stader i fortid og notid, initiere og legge til rette for ny kunnskap gjennom forskning, samt formidle kunnskap om samtlege gjenreisingsbyar til både eit fagleg og eit ålment publikum. Formidlinga må skje i moderne former og med moderne teknologi, tilpassa dei ulike brukar- eller kundegruppene. Oversyn over og tilgang til skriftlege primærkjelder er absolutt nødvendig for forskning. I tillegg til at senteret bør ha eit best muleg arkiv, bør ein ta initiativ til å digitalisere representativt kjeldemateriale. Her må ein også ha eit internasjonalt perspektiv. Krigsskadde og gjenreiste byar finn ein over alt i Europa, det er interessante forskjellar på prinsippa for og ideologiane bak gjenreisinga.

Mange grunnar taler for at senteret bør ligge i Steinkjer. Det er naturleg at det ligg i Midt-Norge, som har ein sterk konsentrasjon av gjenreisingsbyar. Steinkjer har ein kompakt og lett overskueleg bykjerne der alle sentrale delar av BSR si byplanterking kjem godt fram. Byen framstår med eit autentisk uttrykk. Eit senter i Steinkjer vil ligge nært sentrale fagmiljø i Trondheim (NTNU, NIKU og Sintef Byggforsk m.fl). Trondheim lufthavn, Værnes gjer også at Oslo er berre to timar unna. Gjenreisingsbyen Steinkjer ligg i ein rik kontekst: mellom gjenreisingsbyen Namsos og trebyen Levanger. Store delar av Levanger sentrum er freda som kulturmiljø. «Byen er pionerby når det gjelder bygningslovene av 1845 og 1896, og er en av de få helhetlige bebyggelsene i Norge fra den korte bygningsperioden mellom bygningsloven av 1896 og murtvangsloven av 1904» seier Riksantikvaren. Med to

timars reise frå Steinkjer som sentrum kan ein såleis, med Trondheims barokke byplan frå 1681 som bakteppe, få eit omfattande innblikk i store delar av norsk byplanhistorie.

Gjenreisingsbyane står overfor store utfordringar. Enkelte byar opplever eit press mot det gamle sentrum, eit ønske om høgare utnytting; utbygging, påbygging og nybygging. Det er ei stor utfordring å finne rette balansen mellom ønsket om å ta vare på byane og bygningane som kulturminne, og eigars ønske om å utnytte eigedomen best muleg, både i byutviklinga som heilskap og i høve til kvar enkeltsak. I andre byar skjer det motsette – eit sug vekk frå det gamle sentrum. Dei mest attraktive butikkane har flytta til kjøpesentra og byane blir aude og folketomme på dagtid. Auka press, i form av ønske om bruksendring og betre teknisk standard i kombinasjon med at bygningane etter kvart blir eldre og får auka behov for vedlikehald, gjer at vi må sjå for oss eit aukande krav til kunnskap – om gjenreisingsbyane si historie og bygningsmessige status, og om metodar for rehabilitering og vedlikehald.

Sentret må tilby sine tenester til mange ulike kundegrupper, både det breie publikum, huseigarar, planleggarar og politikarar, studantar og forskarar i mange fag. Innhaldet kan vere historisk og teoretisk kunnskap om byforming, regulering, arkitektur og skiltbruk, men og praktisk kunnskap om metodar og teknikkar for bygging og material som vart nytta. Senteret må bidra til å skaffe fram ny kunnskap gjennom forsking, som må vere tverrfagleg og fleirfagleg – mange disiplinar må bidra til at kunnskapen om desse særigne kulturminna blir forankra så godt at utviklinga av byane skjer i samspel med dei kvalitetane byane har. Senteret sine «oppdrag» vil bli tilsvarande mangfaldig, tenestene og formidlingsformene må vere tilpassa brukargruppene. Senteret må ha eit ansikt mot omverda, eit besøkssenter. Det skal betjene det breie, allmenne publikummet, med barn og unge som ei sentral målgruppe. Her kan ein fortelle den generelle historia om gjenreisingsbyane, om professor Sverre Pedersen og hans idear, om personane og personlegheitane i gjenreisingsarbeidet. Brytningstider i arkitektur og bygningsteknologi er og eit relevant tema.

Steinkjer 31.1 2019

Robert Øfsti
kommuneantikvar